BISKUP MARTIN BORKOVIĆ (1597–1687)

Ante SEKULIĆ, *Zagreb*

U novije doba spominjalo se ime Martina Borkovića, pavlina i zagrebačkog biskupa. Zanimljivo je, naime, pripomenuti da je Borkovićevo ime utkano u velika zbivanja njegova Reda i hrvatskog naroda. Bio je sudionik i zagovornik obnove redovničke stege u pavlina te se zauzimao oko procvata svoga Reda kao vrhovni poglavar, a u danima probuđenoga hrvatskog povijesnog ponosa, zadnjih desetljeća XVI. stoljeća, postao je ne samo zagrebačkim biskupom, nego i tenens nakon tragičnoga narodnog junaka bana Petra Zrinskog. Borkovićevo se ime vezuje također za otkriće Marijina milosnog kipa u Bistrici, što se često isticalo u povodu 300. obljetnice bistričkog prošteništa. Čini se zato uputnim u ovoj raspravi upozoriti na (1) životopis Martina Borkovića, zatim (2) na Borkovićev rad za dobro i napredak Pavlinskog reda, kao i na rad u upravi zagrebačkom biskupijom (3). Posebno je poglavlje Borkovićeva društvenoga i državničkog rada (4) kadą su ga hrvatski staleži i redovi nazivali svojim domovinskim ocem (pater patriae). Konačno, Martin Borković je lik bez kojega se ne može suvislo graditi naša narodna, crkvena i kulturna povijest (5) budući da je legendarno bujnim, pobožnim i dramatičnim životom ostavio jaki trag u doba kad se zrinsko-frankopanskom Hrvatskom nadvila pogibeljna sablast zatora. U završnim mislima ovoga rada (6), pokušat će se odrediti mjesto i značenje Martina Borkovića na temelju proučavanja arhivske građe i literature.

1. ŽIVOTOPIS MARTINA BORKOVIĆA

Nema među Borkovićevim životopiscima spora oko godine i mjesta njegova rođenja. Rođen je, naime, godine 1597, rodno mu je mjesto selo *Domagović,* a ocu mu je bilo ime *Stjepan.*[1]

1 Nikola BENGER, Annalium eremi coenobiticorum ordinis fratrum eremitarum s. Pauli Primi eremitae, II. Posonii 1743, 224. – Andreas VERESS, Matricula et Acta Alumnorum Collegii Germanici et Hungarici ex regno Hungariae oriundorum, T. Matricula (1559–1917), Budapest 1917, 37. –
Andreas STEINHUBER, Geschichte des Kollegiums Germanicum et Hungaricum in Rom, II, Freiburg 1906, 382.

Međutim, životopisac Dragutin *Nežić*[2], koji također potječe iz Borkovićeva zavičaja, zabilježio je zemljopisne pojedinosti o selu Domagoviću: „Ono se prostrlo sat hoda daleko od trgovišta Jastrebarsko, na livadama pokraj željezničke pruge što ide prema Karlovcu."[3] Selo pripada župi *Petrovina*, a Martin Borković se spominje kao obnovitelj glavnog oltara u kapeli sv. Katarine u Domagoviću i kao ustanovitelj nekih misnih zaklada u župnoj crkvi sv. Petra (u Petrovini)[4].

Martin Borković je rođen u obitelji čestitih roditelja, kako je to pripomenuo D. Nežić u članku o Borkoviću[5], ali je već god. 1327. hrvatsko-ugarski kralj Karlo Robert podijelio Borkovićima plemstvo[6]. Nisu bili bogataši nego skromni zemljodjelci. Obiteljskim plemićkim grbom[7] nije se Martin Borković služio kad je postao zagrebačkim biskupom, nego pavlinskim grbom (gavran s kruhom u kljunu, iznad stabla palme).

Mladi su dani Martina Borkovića protekli na selu, pasao je blago, a kad se razvio u mladića obrađivao je zemlju poput ostalih mladih ljudi: orao je, sijao i kosio, vozio sijeno i drva. Zabilježeno je, međutim, da je u kasnijim mladenačkim godinama učio čitati i pisati te ponešto latinski (u Jastrebarskom)[8]. Nije poznato tko je Martina Borkovića uputio u Zagreb, u isusovačku gimnaziju (otvorenu god. 1607)[9].
I dok su N. Benger[10] i A. Steinhuber[11] zabilježili podatke o podrijetlu Martina Borkovića, ispričao je D. Nežić zanimljivu zgodicu iz djetinjstva budućeg zagrebačkog biskupa.

„U mojem djetinjstvu čuo sam u našem jaskanskom kraju slijedeću anegdotu o Borkoviću. Martin je kao đak išao sa svinjama na pašu, sjedio na ledini i učio. Jednom da je zgodom viknuo nekoj pastirici: 'Mare, nuder i moje svinje zavrni!' Ona je to i učinila, ali je prije Martin morao obećati, da će joj kupiti cipelice 'kad bu biškup'. I zbilja je Martin postao biskup, a Mara je došla u Zagreb po obećanu obuću. 'Biškup je dal pred nju iznesti pun koš' cipela, da si izabere, koje hoće. I više pari joj je poklonio."[12]

---

2 Dragutin NEŽIĆ, biskup porečko-puljske biskupije, rođen je 28. siječnja 1908. u Plješivičkoj D. Rijeci, župa Jastrebarsko. Zaređen je za svećenika 7. rujna 1930. u Zagrebu. Studirao je u Rimu na Gregorianumu (1932 – 1935), a nakon raznih svećeničkih dužnosti imenovan je 21. svibnja 1950. naslovnim biskupom pomarijskim. Konačno je 15. lipnja 1960. postao rezidencijalnim biskupom spomenutog istarskog područja. Biskupijom je upravljao do god. 1984. – Usp. *Opci sematizam Kat. crkve u Jugoslaviji,* Zagreb 1974, 477–478.

3 D. NEŽIĆ, Biskup Borković. *Zbornik* Zagrebačke nadbiskupije, Zagreb 1944, 706.

4 D. NEŽIĆ, Povijest župa i crkvi jastrebarskog dekanata, Zagreb 1939, 27.

5 D. NEŽIĆ, Biskup Borković (...), ondje.

6 Ivan BOJNIČIĆ, Der Adel von Kroatien und Slavonien, Nürnberg 1899, 19–20; br. 15 (grb).

7 Grb obitelji Borković, prema I. Bojničiću, prikazuje lava s uzdignutim mačem i zvijezdom, a nad njim je na šljemu roda s prstenom.

8 Daniel FARLATI, Illyrici Sacri (...), Venetiis 1775, 585.

9 Isto djelo, 556. – Isusovci su došli u Zagreb u doba biskupa Šimuna BRATULIĆA, god. 1606. Gimnazija je bila u Gornjem gradu.

10 N. BENGER, nav. dj. 235.

11 A. STEINHUBER, nav. dj., 382.

12 D. NEŽIĆ, Biskup Borković, 707.

Martin je bio u isusovačkoj gimnaziji „jedan od najboljih đaka"[13], ali već se u mladim, pa i gimnazijskim danima isticao svojim vjerskim životom, a posebice štovanjem Majke Božje[14]. Tako je u rodnoj župi hodočastio u prošteništе Majke Božje Volavske, a s majkom je pokornički hodočastio u svetište Gospe Bistričke[15].

Nakon srednjoškolske onodobne izobrazbe, stupio je Martin Borković u Pavlinski red, na Tominje[16], 21. prosinca 1627.[17] Vrijeme redovničkog novaštva proveo je u Lepoglavi, gdje je stolovao u to doba vrhovnik Reda[18], a samostanskim poglavarom bio je Ivan *Belostenec*[19]. Treba imati na umu da je Martin Borković počeo redovnički život u tridesetoj godini, pa ga je uzorni život mladoga lepoglavskog učitelja novaka Andrije *Padarovića* oduševio. Privržen redovničkoj stezi, Borković je prihvaćao pobožnost, razmatranje i samozataju kao sastavnicu i odrednicu svojega života. O Božiću god. 1628. minula je godina redovničkog novaštva pa je Martin Borković sredinom siječnja (druge nedjelje nakon Bogojavljenja) god. 1629. položio svoje zavjete kad je u Lepoglavu stigao vrhovni poglavar Reda, Rudolf *Biell*[20].

Novoga redovnika poslali su poglavari na školovanje u Moravsku[21], u isusovački zavod u Olomucu, gdje je tada rektorom bio Juraj *Molitoris*[22]. U Olomucu je Borković završio filozofski studij i stekao stupanj magistra filozofskih znanosti, a primio je ondje

13 Isto djelo.

14 Usp. *Kongreganist*, Zagreb 1933, 18.

15 Ante SEKULIĆ, Doprinos zagrebačkih biskupa i bistričkih župnika svetištu u Bistrici. Bogoslovska smotra, br. Zagreb 1984.

16 Prema crkvenom kalendaru koji je vrijedio do sedamdesetih godina XX. stoljeća.

17 Andrija EGGERER, Fragmen panis corvi proto-eremitici seu reliquiae annalium eremi-coenobiticorum Ordinis fratrum eremitarum S. Pauli Primi Eremitae, Viennae in Austria 1633, 348.

18 Budući da su Turci nakon kolovoške bitke kod Mohača god. 1526. postali gospodari Podunavlja i sigurnost pavlinskih samostana nije bila zavidna, premješteno je god. 1577. sjedište vrhovne uprave Reda iz Budima (samostan sv. Lovre) u Lepoglavu.

19 Ivan BELOSTENEC (ili Bjelostijenac Orlović) glasoviti je pavlin. Rođen je u Bijeloj Stijeni, u Slavoniji, god. 1595. Prvo školovanje završio je u Lepoglavi; ondje je god. 1616. položio redovničke zavjete, zatim je bogoslovske nauke završio u Beču i stekao stupanj doktora bogoslovlja. Prvu sv. misu slavio je 25. srpnja 1624, a zatim je bio propovjednik i profesor u Lepoglavi. Obnašao je brojne službe u Redu, pa je bio provincijalom istarsko-primorske redovničke pokrajine, generalni savjetnik Reda, provincijalni vikar i prior. Umro je u Lepoglavi, 10. veljače 1675. Bio je pisac, a hrvatskom čitateljstvu je poznat njegov rječnik *Gazophylacium seu latino-illyricorum onomatum aerarium selectioribus synonimis, phraseologiis, verborum constructionibus, metaphoris, adagiis abundantissime locuplectatum.* Djelo je objelodanjeno u Zagrebu (1740) nakon piščeve smrti. O Ivanu Belostencu postoji relativno bogata literatura (N. BENGER, F. OROSZ, I. KUKULJEVIĆ, I. K. TKALČIĆ, itd.).

20 Rudolf BIELL izabran za 52. vrhovnika Reda god. 1628, prema riječima N. Bengera vir observantiae regularis zelosus. Umro je 27. listopada 1629.

21 Prema crkvenim uredbama, trebao je Martin Borković završiti prije ređenja studij filozofije i bogoslovlja. Najprije je trebalo završiti filozofiju pa je Borković upućen u Olomuc. Usp. A. EGGERER, Fragmen panis (...), 348.

22 A. EGGERER, nav. dj., 320 – Povlastica za naukovanje pavlina u isusovačkim (papinskim) zavodima postigao je Šimun Bratulić, pavlinski vrhovni poglavar i zagrebački biskup (1603–1611), uz suglasnost isusovačkog generala Reda Acquavive, god. 1602. Tako su tijekom XVII. stoljeća do tri pavlina mogla svršavati nauke u isusovačkim zavodima u Olomucu, Beču, Pragu i Rimu.

i đakonat[23]. Pripomenuti treba da je u Olomucu bio član Marijine kongregacije s naslovom od Pohođenja (B. M. V. Visitans)[24].

Nakon studija u Olomucu, upućen je Borković u Rim, na bogoslovski studij u Germanicumu[25]. Bilo je to za uprave vrhovnika Reda Martina *Gruškovića* (Gruskovich), rodom Poljaka[26]. U Rimu je Borković završio bogoslovski studij i zaređen je za svećenika 1635, a sljedeće godine vratio se u Domovinu (26. ožujka 1636.) U matičnoj knjizi *Germanicuma* zabilježeni su o tome podaci[27], pa je s pravom D. Nežić upozorio na netočnost u knjizi Petra *Grgeca* „Sveta Hrvatska", da je Martin Borković slavio mladu misu god. 1629[28].

Prva redovničko-svećenička služba Borkovićeva u domovini, u lepoglavskom samostanu[29], bila je učiteljska (juniorum fratrum director)[30], a jamačno je obavljao i propovjedničku službu[31]. Međutim, boravak i služba Borkovićeva u lepoglavskom samostanu tijesno su vezani za pavlinsku obnovu koja je pravno okončana novim redovničkim Ustanovama (Konstitucijama) što ih je odobrio i propisao god. 1643. papa Urban VIII[32].

O zauzetosti i prinosima Martina Borkovića za dobro i napredak Pavlinskog reda govori se u slijedećem (2) poglavlju ovoga rada. Međutim, u slijedu Borkovićeva životopisa, treba zabilježiti da je zimi god. 1638–39. bio pohoditeljem pavlinskih samostana u istarsko-primorskoj pokrajini[33].

---

23 A. VERESS, nav. dj., 37: „Habet ordinem diaconatus, annorum 35." Borković je, dakle, imao 35 godina i đakonat kad je početkom listopada 1632. stigao u *Germanicum* (u Rim).

24 Isto djelo, ondje.

25 *Arhiv Congr. de propaganda fide,* Visite e Collegi, Vol. XI., fol. 63 v – Radi se o izvješću što ga je olomučki rektor Juraj Molitoris napisao: „Discessit hoc mense (id est: augusto 1632. – A. S.) F. Martinus Borkovich Philosophiae Magister S. Pauli Primi Eremitae Religiosus a Superioribus Romam ad Germanicum Collegium missus..."

26 Martin GRUŠKOVIĆ (Gruskovich) bio je 53. vrhovnik Reda, drugi istoga imena. Prvi je po narodnosti Poljak koji je obnašao tu službu u Redu, a izabran god. 1632. N. Benger bilježi o njemu da je bio revnostan za staru redovničku stegu i pobožan (Catalogus Fratrum Generalium (...), sub Nr. 53). Grušković je umro 1636.

27 A. VERESS, nav. dj., 37: „Fr. Martinus Borkowicz (filius Stephani) ord. S. Pauli primi Eremitae, Croata de Domagovich, dioecesis Zagrabiensis, parentibus honestis, iisdem semper catholicis, ipse semper catholicus. Studuit Olomucii in Moravia. Fuit in congregatione B. M. V. Visitantis ibidem. Promotus a R. P. Martino Gruskovich, Priore Generali eiusdem ordinis, venit ad Colleg. 2. Oct. 1632. Habet ordinem diaconatus, annorum 35. Destinatus ad primum annum theologiae prosequendum. Juramentum fecit pridie festi S. Apollinaris 1633. Discessit 26. Martii 1636. Accepit his Romae sacerdotium. Tam in moribus, quam in studiis bene se gessit."

28 Usp. Petar GRGEC, Sveta Hrvatska. Slav. Požega 1938, 178. – D. NEŽIĆ, nav. dj., 713.

29 A. EGGERER, nav. dj., 348.

30 *Arhiv Congr. de propag. fide,* Visite e Collegi, Vol. XV, fol. 215. – Vlastoručno pismo M. Borkovića od 8. rujna 1636.

31 A. EGGERER, nav. dj., 348.

32 Usp. N. Benger, Catalogus patrum Generalium (...) br. 54 (na kraju Annalium Ordinis s. Pauli) (...) II.

33 *Arhiv Congr. de propag. fide,* Scritt, rif. Vol. LXXXI, fol. 415.

U doba primjene novih redovničkih Ustanova, Martin Borković je bio vrhovnik Reda. Najprije je bio izabran na vrhovnom (generalnom) kapitulu u samostanu sv. Wolfganga u Bondorfu (iznad Šopronja)[34]. Nakon izminuća šestogodišta, ponovno je izabran za vrhovnika na generalnom kapitulu u Thallu, god. 1650.[35] Tada je upravljao samo godinu dana, jer je u skladu s novim pavlinskim Ustanovama Rim poništio izbor (ponovni izbor iste osobe bio je dopušten nakon minulog vremena od 6 godina)[36]. Novim vrhovnikom postao je na kapitulu u Thallu god. 1651. hrvatski pavlin Pavao Ivanović, rodom iz Zagreba, a Borković je izabran za generalnog vikara. Na novom kapitulu god. 1657, održanom također u Thallu, bio je Borković izabran za vrhovnog poglavara[37]. Bio je, prema tome, tri puta izabran za poglavara Reda i obavljao je tu službu od god. 1644. do 1650, zatim od god. 1650. do 1651. i, konačno, od god. 1657. do 1663.[38] Već je D. Nežić upozorio na pogreške[39] koje su glede redovničkog vrhovništva Borkovićeva učinili D. Farlati[40] i P. Grgec[41].

Budući da je nasljednik Borkovićev bio opet Pavao Ivanović, a boravio je u Bečkom Novom Mjestu (Wiener Neustadt), morao je Borković tada u službi vrhovnog (generalnog) vikara[42] često ići onamo, a kao vrhovnikov izaslanik pošao je u Poljsku na pokrajinski kapitul (1663)[43]. Martin Borković je i kao vrhovni poglavar i kao vrhovni vikar Reda često bio u Beču i morao je poslom često u Dvorsku kancelariju[44]. Jamačno su pavlini ondje bili i misnici. Te činjenice treba imati na umu u slijedu životopisnih podataka.

Spomenute činjenice pomažu najprije razumijevanju posvete prve knjige tiskanih pavlinskih anala, za koje je građu skupio M. Borković, a objelodanjeni su u obradi Andrije *Eggerera* pod naslovom *Fragmen panis corvi protoeremitici seu reliquiae annalium eremi-coenobiticorum Ordinis fratrum eremitarum s. Pauli Primi Eremitae* (...)[45]. Knjigu je Borković posvetio caru Leopoldu I. „Accipe ergo Augustissime Leopolde munus Corvinianum cum salute (...)"; u predgovoru pak *Lectori religioso* pripominje A. Eggerer da je zahvalan Martinu Borkoviću, koji je prirođenom revnošću ne jedanput pretražio sve arhive naših samostana, potražio najstarije listine i fragmente, osobito o osnutku pojedinih samostana, pa je sve to „compendario aliquot annorum labore" bilježio, "ad-

34 A. EGGERER, nav. dj., 342, 348. – N. BENGER, nav. dj., br. 55.

35 N. BENGER, Catalogus (...), br. 55.

36 A. EGGERER, nav. dj., 351.

37 N. BENGER, Catalogus (...), br. 55.

38 Usp. N. BENGER, nav. dj., ondje – A. EGGERER, nav. dj. ondje.

39 D. NEŽIĆ, nav. dj., 117.

40 D. FARLATI, nav. dj., 587.

41 P. GRGEC, nav. dj., 178.

42 N. BENGER, Annalium (...) II., 37–39.

43 Ondje.

44 Zaključak nameću nadnevci sačuvanih pisama Martina Borkovića upućenih u Rim.

45 Djelo je objelodanjeno: Viennae Austriae 1663. Ex officina typographica Matthaei Osmerovii, Sac. Majest. Typ.

notavit et in fascem collegit"[46]. Pitanje: zašto Borković nije ipak djelo objelodanio pod svojim imenom, može imati odgovor u činjenici da je u to doba bio vrhovni poglavar zauzet nutarnjom obnovom Reda i brojnih samostana. No posvetom vladaru kao da je polagao pravo na dio autorstva.

Vezi s Bečom i Dvorom jamačno zahvaljuje M. Borković povjerenje kad je imenovan god. 1667. prefektom svih pavlinskih misionara u Ugarskoj. O tome bilježi N. Benger:

„Kada je sklopljen mir između rimskog cara i otomanskog carstva, pregnula je crkva, da izliječi rane što su ostale iza rata, kao rane koje su Ugarskoj zadali krivovjerci. Luterani i Kalvini oteli su mnoge krajeve i župe u Ugarskoj. Zato je g. 1667. odlučila *Congregatio de Propaganda fide,* izaslati u Ugarsku misionare, koji bi očistili zemlju od krivovjerja. Nadbiskup ostrogonski Juraj Szelepcseny preporučio je Sv. Stolici za taj posao Red oo. Pavlina, koji je bio na glasu po učenosti, revnosti i krijeposti. Kongregacija pak povjeri stvar bečkom nunciju, koji je pozvao taj predmet predati Martinu Borkoviću, generalnom vikaru Pavlinskog reda. On je primio ponudu da Pavlinski red preuzme misijski posao u Ugarskoj. Borković iznese cijelu stvar pred Definitorij, koji će odabrati zgodne oce za misije, i to takve koji će biti spremni i život svoj žrtvovati za vjeru svoju. Borković izvijesti kongregaciju, te joj predloži svećenike. Kongregacija prihvati predložene, te im za vođu odredi samog Martina Borkovića. Tako posta on *primus missionum praefectus.* Znak, koliko je bio cijenjen!"[47]

Nije Borković bio dugo pročelnikom misija i skrbnik misijskog djelovanja pavlina, jer je nakon smrti zagrebačkog biskupa Petra *Petretića*[48] (1667) bila upražnjena biskupska stolica u glavnom gradu Hrvatske. Prema državnim i crkvenim uredbama, car Leopold I, koji je istodobno bio i kralj hrvatsko-ugarski, povjerio je zagrebačku hrvatsku crkvenu pokrajinu pavlinu Martinu Borkoviću svojom odlukom od 19. studenog 1667.[49] Imenovanje je Borkoviću uručeno 21. studenog 1667, na dan prikazanja Marijina u hramu – „praesentatis sibi ipso Praesentatae Beatissimae Virginis festo Caesareis donationalibus"[50]. Spomenuti N. Benger zabilježio je o Borkovićevu imenovanju biskupom zagrebačkim sljedeće: „U to umre zagrebački biskup Petar Petretić, administrator nadbiskupije kaločke. Kad mu je trebalo izabrati nasljednika, padne kocka na Martina Borkovića, koji nije nikada pomislio na taku čast i koji se dugo njoj otimao. Knez Lobkovic i ostrogonski nadbiskup Juraj Szelepcsény predložiše caru Leopoldu Borkovića za zagrebačkog biskupa. Ponizni otac odbijao je čast, pa ju je tek na veliku molbu ministara, magnata, pa i samog cara Leopolda, primio. Bilo je doduše i drugih kandidata, koji se otimali za tu čast, ali je knez Lobkovic rekao: 'Non est

46 A. EGGERER, nav. dj., predgovor *Lectori religioso* ...

47 N. BENGER, Annalium (...), 71.

48 Petar PETRETIĆ (Petretich), rođen oko 1604. Školovao se u Zagrebu i Beču. Imenovan je zagrebačkim biskupom 4. veljače 1648, a potvrđen je 1. veljače 1649. Tiskao je evanđelistar, katekizam i pjesmaricu na hrvatskom jeziku. 1. srpnja 1667. imenovan je bačko-kaločkim nadbiskupom, ali je umro 11. listopada iste godine.

49 Janko BORKOVIĆ, Prilog povijesti Martina Borkovića i zagrebačke biskupije u drugoj polovici XVII. vijeka. Starine XXXV, Zagreb 1916, 391.

50 N. BENGER, *Annalium* (...), 72.

amicus Caesaris, qui proponere satagit Majestati cesareae pro Candidato alium, et non Martinum Borković.' Kad je Borković, dobivši imenovanje, došao u Beč zahvaliti se caru, na dan Prikazanja Majke Božje, rekao je car: 'Speramus, mi pater, quod praeclare tuam Dioecesim administrabis, qui Ordinem tuum tot annis cum laude gubernasti.' On ga je doskora imenovao svojim tajnim savjetnikom."[51]

U skladu s odredbama crkvenoga kanonskog prava onoga doba, u bečkoj nuncijaturi proveden je postupak na temelju kojega je Sv. Stolica trebala potvrditi Borkovića za zagrebačkog biskupa. Građu o tom postupku objelodanio je Janko *Borković* (1916) pa su poznati svjedoci: Ivan *Benković,* pavlin, star 31 godinu, Ivan *Babić,* svećenik Samoborac, star 27 godina, Martin *Šeturi,* đakon iz Križevaca, star 26 godina, i Franjo *Szegedy,* biskup iz Vácza i ugarski dvorski kancelar. Među pitanjima bila je i Borkovićeva dob, ali unatoč sedamdesetoj godini života, svjedoci su mu davali samo 60 do 63 godine[52]. Dragutin Nežić pripominje da bi Sv. Stolica možda „pravila pitanje, da je znala za njegovih sedamdeset godina"[53]. Međutim, pripomena je i danas izlišna, kad su prilike i odredbe znatno izmijenjene[54].

Pošto je spomenuti postupak okončan, papa *Klement X.* potvrdio je svojom bulom od 11. lipnja 1668. godine pavlina Martina Borkovića zagrebačkim biskupom[55]. Biskupsku posvetu primio je 3. prosinca 1668. u Požunu, iz ruku ostrogonskog nadbiskupa Jurja Szelepcsényija, a sukonsekratori su bili Franjo Szegedy, dvorski kancelar i biskup Vácza, te njitranski biskup Leopold Kolonić[56].

O Božiću 1668. stigao je Martin Borković u Zagreb. Zagrebački kaptol primio ga je „nevoljko, bez uobičajenog pozdravnog govora, a neki su ga dapače iza leđa ponizivali i vrijeđali"[57]. No svi životopisci se slažu da je novi biskup svojim radom i postupcima, svojim osobnim životom i ponašanjem, pridobio svoje svećenike[58].

Biskupski rad Borkovićev zaslužuje posebnu pozornost i o njemu je riječ u trećem (3) poglavlju ovoga rada.

Međutim, premda u odmakloj dobi, Borković se morao sedamdesetih godina naći na poprištu velikih i tragičnih lomova u Domovini. U to doba, naime, protestantizam sve silovitije želi prodrijeti u Hrvatsku, a istodobno je došlo i do zrinsko-frankopanske

51 Isto djelo, 71 s.

52 J. BORKOVIĆ, nav. dj., 391 s.

53 D. NEŽIĆ, nav. dj., 719.

54 Nedavno je za beogradskog nadbiskupa imenovan A. TURK, koji je bio prevalio sedamdesetu godinu, što bi moglo upućivati na zaključak da životna dob ni danas nije presudna.

55 N. BENGER, nav. dj., 80 – D. FARLATI, nav. dj., 586.

56 Ista djela, ondje. – Trna i Požun bili su gradovi u kojima su u ono doba boravili ostrogonski nadbiskupi i ugarski prvostolnici. K tome treba imati na umu da je zagrebačka biskupija sufraganski pripadala bačko-kaločkoj nadbiskupiji sve do sredine XIX. stoljeća, kad je uzdignuta na stupanj nadbiskupije. – Leopold *Kolonić* pak bio je istaknuti crkveni dostojanstvenik i društveno-državnički djelatnik.

57 D. NEŽIĆ, nav. dj., 719–720.

58 N. BENGER, nav. dj., 80, 242. – D. FARLATI, nav. dj., 586.

urote[59], koja je zagrebačkom biskupu donijela velikih teškoća i neugodnosti. U nizu podataka u životopisu Borkovićevu, treba zabilježiti da je nakon oduzimanja banske službe Petru Zrinskome („radi nevjernosti")[60] prihvatio i preuzeo namjesništvo banske vlasti, postao *locum tenens bani.* Čini se, prema mišljenju nekih pisaca, da je Borkovićeva zasluga što je u „vrlo teškim godinama uspio upravu domovine održati u svojim rukama" pa je tako „učinio Hrvatskoj najveću uslugu, jer joj je spasio ustavnost"[61].

Borkovićev društveno-državnički rad je također zabilježen u ovom radu u posebnom (4) poglavlju.

U spletu prilika i zbivanja, Hrvatima je Bečki dvor dopustio god. 1674. ustoličiti banskog namjesnika Nikolu Erdödyja, koji je 1680. postigao punu i pravu bansku vlast i čast[62]. Tada je biskup Borković napustio bansko namjesništvo. Činilo se da je pogibelj nad Hrvatskom minula, ali turska opasnost dosegla je vrhunac opsadom Beča god. 1683. Pobjeda Ivana Sobieskog nad Turcima pod Bečom navijestila je novo razdoblje u odnošajima europskih naroda i turske vlasti. Međutim, Martin Borković je tada bio u dubokoj starosti, a N. Benger je zabilježio da je izgubio vid[63].

Iz života Borkovićeva valja istaknuti činjenicu da je god. 1685. trebalo da slavi zlatomisničku obljetnicu, no to je učinio 9. ožujka 1687, pošto mu se povratio vid. Carevom odlukom bio je u povodu svoga obljetničkog slavlja imenovan nadbiskupom bačko-kaločkim i metropolitom, uz pridržaj uprave zagrebačkom biskupijom. Prigodom zlatomisničkog slavlja u zagrebačkoj stolnoj crkvi, instaliran je za nadbiskupa i metropolita. Bila je to ujedno i posljednja godina njegova života, jer je 31. listopada 1687.[64] umro, napunivši devedeset godina života. Pokopan je u zagrebačkoj stolnoj crkvi[65].

2. BORKOVIĆEV PRINOS ZA DOBRO I NAPREDAK REDA

Borković je – kako je spomenuto – stupio u Pavlinski red krajem god. 1627, kad je navršio tridesetu godinu života. Pitanje koje se može postaviti o razlozima njegova pristupa baš pavlinima veoma je zanimljivo, ali pravoga odgovora jedva može biti. Tumačiti se može, doduše, razlogom što je u Zlatu – na razmeđu zagrebačke i krbavske biskupije – bio pavlinski samostan, u Petrovoj gori nedaleko od Vojnića[66]; možda je i pobožnost prema Majci Božjoj od djetinjstva usmjerila njegove korake među redovni-

59 O uroti zrinsko-frankopanskoj: građa u *Bečkom državnom arhivu,* Tade SMIČIKLAS, Povijest Hrvatska II, Zagreb 1879, 217. – Franjo RAČKI, Acta coniurationem bani Petri a Zrinio et com. Fr. Franqepani illustrantia. JAZU, Zagreb 1873.

60 Usp. bilj. 59 i Proglas cara Leopolda I. u spomenutom djelu F. Račkog, str. 118–119.

61 D. NEŽIĆ, nav. dj., 724.

62 Ferdo ŠIŠIĆ, Pregled povijesti hrvatskog naroda, Zagreb 1962, 307.

63 N. BENGER, Annalium (...), 247.

64 N. BENGER, nav. dj., 236.

65 Isto djelo, 245 – 246.

66 A. EGGER, Fragmen panis (...), 213.

ke koji su Bogorodicu štovali na poseban način[67]; možda je i životna dob bila razlogom za odlazak među pavline, koji su provodili život u radu i molitvi, kako svećenici tako i braća (conversi).

Na početku muževne dobi i svoga redovničkog života, Borković je susreo uzorne redovnike – najprije svoga magistra Andriju Padarovića, koji ga je oduševio za redovničku stegu, a zatim Jurja Molitorisa, isusovačkog rektora u Olomucu. U Rimu je pak susreo Nikolu Stassewskog, prokuratora Pavlinskog reda, rodom Poljaka. Potonji je također stupio među pavline u starijoj dobi, pa su se – kako zaključuje D. Nežić – „ta dva, dobom i krepošću zrela redovnika (...) često sastajali, osobito u vrijeme školskih odmora, te razgovarali o prilikama i potrebama svojega reda"[68].

Po svojoj naravi i svrsi, Pavlinski red je pustinjačka, pokornička zajednica koja uz obvezatni rad propovijeda Riječ Božju i poučava mladež. Strog, pače među najstrožim redovima u Crkvi, Pavlinski je red početkom XVII. stoljeća preuzeo upravu nekih župa, a bio je u vjerovjesničkoj službi u Ugarskoj, poglavito u Erdelju među kalvinima pa su ondje neki pretrpjeli mučeništvo i umrli za vjeru. Međutim, društvene prilike pridonosile su postupno popuštanju redovničke stege u pavlina, stroga se klauzura slabo obdržavala, nije se držalo redovničkih prostora, slobodniji su bili izlasci iz redovničkih sobica, zanemarena mrtvljenja i samozataje, brojni su pavlini živjeli na župama, služili u državnoj službi, poučavali kneževsku djecu na dvorovima i u zamkovima. Ne smije se zanemariti opća pogibelj od Turaka, koji su upadali i osvajali u Podunavlju, Hrvatskoj i Slavoniji, rušili samostane i često ubijali redovnike[69]. Međutim, prema vlastoručnom pismu spomenutog Nikole Stassewskog od 14. veljače 1637.[70] opao je bio i broj redovnika u pavlinskim samostanima, pa je u središtu Reda i sjedištu vrhovnog poglavara u Lepoglavi bilo svega 7 svećenika, u Remetama 5, u Čakovcu 4, u Sveticama 2 i u Senju 2.

Prema crkvenim uredbama onoga doba, svaki je red imao svoga kardinala protektora[71], a Pavlinskoga reda bio je tridesetih godina XVII. stoljeća ostrogonski nadbiskup Petar *Pázmány*[72] Već god. 1631. zatražio je spomenuti crkveni stožernik od Sv. Stolice vizitaciju Pavlinskog reda, pa je Sveti zbor za promicanje vjere *(Congregatio de propagan-*

67 U prilog posebnog štovanja Bogorodice ide činjenica da je većina hrvatskih pavlinskih samostana bila s naslovom Marijinim (primjerice: *Remete, Svetice* kod Ozlja, *Kamensko* kod *Čepićkog jezera* (B.M.V. ad Lacum), *Garić, Lepoglava, Dubica* i dr.).

68 D. NEŽIĆ, nav. dj., 713.

69 Usp. F. ŠIŠIĆ, nav. dj., 283–295. – J. BARLÈ, Remete, Zagreb 1914, 27–28.

70 *Arhiv Congreg. de propaganda fide,* Visite e Collegi, Vol. XV_0 an. 1637, fol. 254.

71 Sve do II. vatikanskog sabora vrijedila je uredba o kardinalima – protektorima za redove u Kat.. Crkvi.

72 Petar PÁZMÁNY, kardinal, nadbiskup i prvostolnik ugarski. Rođen je 4. listopada 1570. u Velikom Varadinu od kalvinskih roditelja. Katolikom je postao 1582. pod utjecajem pomajke i isusovačkog odgoja. Postao isusovcem i svećenikom. Temeljitu izobrazbu stekao u Beču i Rimu, bio profesor u Grazu, suvremenik biskupa Forgácsa i njegov savjetnik. Nakon Forgácseve smrti, imenovan 28. rujna 1616. nadbiskupom za pape Pavla V. Kardinalom je postao za pape Urbana VIII, na prijedlog cara Ferdinanda II. (19. studenog 1629.). Umro je u 67. godini života (19. ožujka 1637.). Isticao se kontroverznim radom i spisima, a revnovao je oko nutarnje obnove svećenstva i redovnika.

da fide) sljedeće godine (1632) imenovao pohoditelja Tomka *Mrnavića,* biskupa bosanskog[73]. Pohoditelj je već 1634. obavio i dovršio kanonski pregled svih austro-ugarskih i hrvatskih pavlinskih samostana[74], a preostali su bili još samostani u Poljskoj. Kongregacija pak u Rimu bavila se u međuvremenu proučavanjem obnove pavlinskih Ustanova općeg nutarnjeg ustrojstva[75]. U povjerenstvu koje je proučavalo pavlinsku obnovu, osim crkvenih dostojanstvenika bili su predstavnici strožih redova (bosonogih karmelićana, kapucina, cistercita i dr.), a kao prokurator Pavlinskog reda bio je upućen u obnoviteljski rad i promicao ga je Nikola Stassewsky.

U doba Borkovićeva povratka u Domovinu i njegove prve službe u Lepoglavi, još nije bio započeo posao oko obnove Reda niti su bile izrađene nove redovničke Ustanove, ali je relativno mladi redovnik prenio svoje oduševljenje za obnovu na ostale lepoglavske redovnike, svoju pavlinsku subraću. Tu činjenicu treba imati na umu u prosudbi Borkovićevih zasluga za obnovu i napredak Reda. U to je, naime, umro vrhovni pavlinski poglavar, spomenuti Martin Gruskovich[76], pa je upravu preuzeo Ivan Zaicz[77]. Izbor novoga vrhovnika Reda nije dopustila Sv. Stolica nego je tu službu povjerila Nikoli Stassewskom. Zadaća je bila Stassewskom obići sve samostane, vratiti redovnički život u okvire negdašnje stege i pripraviti samostanske zajednice za obnovljeno ustrojstvo (Ustanove/Konstitucije). Ali protiv imenovanja Nikole Stassewskog bio je spomenuti Ivan Zaicz i dio dobnijih redovnika. Izbili su nemili nesporazumi praćeni prijetnjama svima koji ne budu priznavali I. Zaicza vrhovnim poglavarom. Međutim, Borković je prihvatio odluku Urbana VIII, koji je svojim pismom od 15. svibnja 1636. postavio za apostolskog vikara N. Stassewskog[77]. O raspoloženjima i tumačenjima o zbivanju u Redu i pojedinim zajednicama svjedoči iskreno pismo M. Borkovića upućeno tajniku Svetog zbora za promicanje vjere, Franji (Franciscus) *Ingoliju*[78].

Nikola Stassewsky je stigao iz Rima u Lepoglavu god. 1636. kao apostolski vikar i započeo je djelo redovničke obnove. Borković je postavljen za lepoglavskog poglavara, a samostanska zajednica prihvaćala je revno i iskreno obnovu, ističući se (zelo et pietate nemini parem) obdržavanjem redovničke stege, pa ju je N. Stassewsky u pismu upuće-

---

73 Ivan Tomko MRNAVIĆ (1580–1637?), rodom iz Šibenika, podrijetlom Bošnjanin. Bio je zagrebačkim kanonikom i naslovni biskup bosanski, biskupski vikar zagrebački. Kao pisac povijesnih spisa je nepouzdan; prevodio je s talijanskog, ispjevao *Život sv. Magdalene* (...), u duhu kat. obnove objelodanio Bellarminov katekizam *Istumačenja obilnije nauka krstjanskoga* (1625), a izvorna mu je drama *Osmanšćica* (1631).

74 O vizitaciji koju je obavio T. Mrnavić usp. *Arhiv Congreg. de propag. fide,* Visite e Collegi, a. 1633, Vol. XI, fol. 123–125.

75 O tome u djelima N. BENGERA, A. EGGERA, F. OROSZA, G. MALEČIĆA i dr. u početnim poglavljima gdje je riječ o razvoju i ustrojstvu Reda.

76 N. BENGER, Catalogus (...), br. 53.

77 Nikola STASSEWSKY, kako je već spomenuto, bio je rodom Poljak i boravio je u Rimu kao prokurator Reda.

78 *Arhiv Congr. de propag. fide,* Visite e Collegi, Vol. XV, fol. 215 – Pismo je posebice značajno zbog izvješća o raspoloženju lepoglavskih pavlina prema obnovi Reda. Svi su, naime, pristaše odluka Sv. Stolice, od samostanskog poglavara Stjepana Varaždinca, njegova zamjenika Pavla Rottera do Stjepana Mahovića, svećenika-sakristana. U to vrijeme, M. Borković obavlja službu kao „juniorum fratrum director".

nom u Rim istaknuo iznad svih pavlinskih samostana u Austriji i Ugarskoj[79]. U službi apostolskog vikara, Stassewsky je zimi 1638/1639. uputio Martina Borkovića da obavi kanonski pohod pavlinskih samostana u istarsko-primorskoj redovničkoj pokrajini[80]. O svome pak lepoglavskom samostanu i zajednici napisao je Borković u travnju 1639. kako „novi nasad krasno napreduje u duhu obnove"[81].

Međutim, god. 1640. postao je Nikola Stassewsky vrhovnim poglavarom Pavlinskog reda, pedeset i četvrti po redu, a generalnim vikarom imenovan je Martin Borković[82]. Nikola Benger bilježi za Stassewskog da su „njegovom brigom sastavljene nove Konstitucije Reda" i da ih je papa Urban VIII. potvrdio[83]. Prema njima je ubuduće služba vrhovnika Reda imala trajati 6 godina. Ali prije nego što su nove Ustanove proglašene, zahvalio se Nikola Stassewsky na svojoj službi (1644)[84].

U skladu s novim Ustanovama, izabran je na zboru vrhovnoga redovničkog vijeća u samostanu sv. Wolfganga u Bondorfu (iznad Šopronja, Ugarska) za vrhovnika Reda Martin Borković[85]. U doba kad je obnova Reda bila u zamahu[86], novi je vrhovni poglavar spoznao da su mlađi redovnici, posebice pak školovani u Olomucu, Pragu, Beču i Rimu, mahom prihvatili obnovu pa je u njima trebalo gledati redovnike koji cijene, prihvaćaju i žive redovnički poziv i stegu. Kako je, međutim, Sv. Stolica objelodanila novu uredbu o papinskim zavodima u kojoj nije bilo spomena o pavlinskim pitomcima, trebalo je poduzeti nove napore da se mladi pavlini koriste povlasticom stečenom u doba Šimuna Bratulića i isusovačkog generala Acquavive. Martin Borković je pisao predstavke o tome u Rim, pozivajući se na vizitaciju Iv. Tomka Mrnavića[87]. Zauzimanje Borkovićevo urodilo je plodom, pa su pavlini mogli biti pitomci papinskih (isusovačkih) učilišta, ako u njima mjesta nisu popunjena biskupijskim klericima[88]. Svjestan teškoća u odgoju i izobrazbi mladih redovnika, Borković se bavio mišlju da u Rimu otvori kuću svoga Reda (makar postio da prišteđi novac u tu svrhu, kako piše

79 *Arhiv Congreg. de prop. fide,* Visite e Collegi, Vol. XV, fol. 255 v.

80 Ondje, Vol. XV, fol. 415.

81 Ondje, Vol. XV, fol. 415 – Lepoglavae dd. 18. IV. 1639. – „Novellarum plantarum in Monastario mihi indigno commisso curam gerimus, quae bene figunt radices utinam inhabilitas mea pateretur, novit Deus, iuxta ipsa cooperarer intentioni reformationem sacri Ordinis nostri promoventium."

82 N. BENGER, Catalogus (...), sub Nr. 54 – A. EGGERER, nav. dj., 341, 348.

83 N. Benger, nav. dj., ondje. (Konstitucije su odobrene i propisane god. 1643.).

84 Ondje.

85 Isto djelo, sub Nr. 55 –A. EGGERER, nav. dj., 342, 348.

86 Usp. Ferenc GALLA, A pálosrend Miklós pápai megbizatása. Regnum, egyháztörténeti évkönyv 1940–1941, Budapest 1941, 123–222.

87 *Arhiv Congreg. de propag. fide,* Scritt. rif., Vol. XC, fol. 240 – Doslovce: „Vidit Rev. mus bonae memoriae Joannes Toncus fructum Fratrum in Alumnatibus praemisis, ubi inter puncta suae visitationis ponit eosdem promovere et urgere negotium reformationis. Et sane, nisi fuissent Alumni Sanctae Sedis, corruisset Sacra Religio magis, ego quoque in iisdem spem quasi unicam habeo."

88 Ondje, Acta a. 1646., vol. XVII, fol. 24–25, Nr. 33.

tajniku Svetoga zbora)[89]. No prošlo je dvadesetak godina od zamisli do ostvarenja, god. 1669, kad su pavlini doista otvorili svoju kuću u Rimu, na Kvirinalu[90].

Nije bilo lako upravljati Redom u doba obnove, a k tome u teškim društvenim prilikama. Bilo je oporbe protiv obnove redovničke stege, ali u pogibeljnim ratnim vremenima uslijed prodora Turaka teško je bilo također premještati redovnike, spasavati samostane i imutak. Zrelinom čovjeka svoje dobi, Borković je promicao zamisao obnove, provodio postupno, ali uporno odredbe novih Ustanova, pa ih je pače god. 1646. ponovno tiskao u Beču[91]. Zauzetost N. Stassewskog i M. Borkovića oko redovničke stege i obnove zabilježio je Nikola Benger riječima: „Kao što je Petar, opat iz Clunyja rekao za stare cistercitske obnovitelje, to se moglo reći i za ovu dvojicu: Sicut Esdras Legem et Macabei ruinas templi, sic illi (i. e. Stassewsky et Borković) monastici Ordinis detrimenta, morumque ruinas reparunt".[91] Treba pripomenuti i bilješku da je za Borkovića uveden propis o obnovi zavjeta svake godine, zatim istaknuta posebna i brižna skrb oko odgoja redovničkih novaka, nastojanje za što savjesnijim i dubljim studijem klerika u bogosloviji[92]. Pobornik stege, Borković je bio brižan poglavar koji se očinski skrbio za podložnike: „Kad bi saznao da koji redovnik nema primjerice odijela, a poglavar mu ga neće nabaviti, onda bi za kaznu samom poglavaru uzeo najbolje odijelo i dao ga redovniku prema odredbi Ustanova: Si subditi famem aut sitim sustinent, ipsi (superiores) sint primi, imo sibi ipsi stricti et fratribus largi."[93]

Već je spomenuto kako je M. Borković nakon prvog šestogodišta ponovno izabran (1650) za vrhovnog poglavara, ali je morao odlukom Rima odstupiti jer je bilo utvrđeno da do ponovnog izbora mora biti razmak od šest godina. Tako je god. 1651, na kapitulu u Thallu, novim vrhovnikom postao Pavao Ivanović, a Borković je bio generalni vikar (boravište mu je bilo u ugarskom samostanu Elephant). Ponovno je Borković postao vrhovnim poglavarom god. 1657. (kapitul u Thallu). U svome životopisu M. Borkovića, spominje D. Nežić kako su u vrijeme od god. 1657. do 1663. otvoreni novi pavlinski samostani: u Krumlovu, u Moravskoj (1660), u Varšavi, u Poljskoj (1661), u Ulimju, u Sloveniji (1662)[94]. Nikola Benger pak vezuje uz Borkovića i samostane u Czestohowi (monasterium s. Barbarae sub Claro Monte Czestochoviensi in Polonia)[95], zatim samostan Leceszice u Poljskoj, jer je god. 1658. pripojio župu spomenutom samostanu poznanjski biskup Florijan, knez Czartoriski[96]; Borković je obnovio samostan

89 Ondje Scritt. rif, Vol. XCVI, fol. 238 („..... me esse paratum ad jejunandum modo negotium praefatum promovere possim.") – Tajnik Svetog zbora bio je Franciscus *Ingoli.*

90 N. BENGER, Annalium (...), 83. – Ne treba poistovjetiti spomenutu kuću s onom koju im je god. 1454. darovao papa Nikola V. (na Celiju). Usp. A. EGGERER, nav. dj., 215 s.

91 N. BENGER, Annalium (...), 234.

92 Ondje.

93 Ondje.

94 Usp. D. NEŽIĆ, nav. dj., 718. – A. EGGERER, nav. dj., 10–12. (Samostan u Ulimlju utemeljio Ivan Zakmardi, god. 1662.).

95 N. BENGER, Annalium (...), 9.

96 Isto djelo, 12, 14.

Bl. Djevice Marije u Terebessu, u Ugarskoj[97]; već god. 1658. premjestio je novicijat iz lepoglavskog samostana u Remete[98], a ne smiju se zaboraviti kuća u Sveticama i coenobium Segniense, koji su također utkani u Borkovićev životopis[99]. Činjenica je, također, da je god. 1658. ishodio M. Borković bulu *In supremo militantis Ecclesiae* od pape Aleksandra VII. kao potvrdu svih povlastica svoga Reda[100]. Smatram, međutim, da i osnutak samostana u Križevcima treba ubrojiti među Borkovićeva djela[101]. Kad je god. 1663. završio šestogodišnju vrhovnu upravu Reda, na kapitulu je za vrhovnika izabran Pavao Ivanović, a Borković je bio gen. vikar, pa je kao zamjenik vrhovnog poglavara bio na pokrajinskom kapitulu u Poljskoj (1663)[102], a iste je godine njegovim zauzimanjem objelodanjeno prvo djelo pavlinskih ljetopisa: *Fragmen panis corvi proto-eremitici*, kojemu je redaktor bio A. Eggerer, dok je građu osobno skupio M. Borković[103]. Konačno, u promatranju Borkovićeva redovničkog života, jamačno bi trebalo spomenuti njegov uzoran redovnički život, visok stupanj kreposti, o kojima piše N. *Benger*[104]. Međutim, u povijesti Reda ne može se utjecaj Borkovićev omeđiti samo na razdoblje vrhovne uprave, nego i prije (Lepoglava, Remete), a poglavito od god. 1663. do imenovanja zagrebačkim biskupom. Budući, naime, da je Pavao Ivanović bio istodobno vrhovnik Reda i naslovni biskup te se bavio državničkim poslovima, M. Borković je i dalje vodio poslove Reda.

3. ZAGREBAČKI BISKUP

U životopisu Martina Borkovića, dvadeset godina čini njegova biskupska služba. Bio je sedamdesetogodišnjak kad je postao zagrebačkim biskupom, a D. Nežić je kao iznenađen: „Čudno je, kako je taj sedamdesetgodišnjak još punih 20 godina poslije toga mudro i snažno upravljao zagrebačkom biskupijom."[105]

Kad je Borković kao biskup stigao u Zagreb, pred Božić god. 1668, nije bio ni srdačno, niti svečano dočekan[106]. Razloge takvom postupku ne treba tražiti samo u tome što je „među kanonicima bilo ljudi, koji su sami želili postati biskupom", niti što je novi biskup bio pavlin i u odmakloj dobi[107], nego više u općim crkvenim i društvenim prilikama, pa i u odnošajima zagrebačkog Kaptola i mjesnog biskupa.

97 Isto djelo, 16–17.

98 Isto djelo, 35.

99 Prema N. BENGERU, spominje u svojoj građi o pavlinima Kamilo DOČKAL, Arhiv JAZU, Sign. XVI – 29a(1) i dr.

100 Usp. N. BENGER, nav. dj., 4–9.

101 N. BENGER, nav. dj., 54–56 (darovatelj je bio Ivan Zakmardi, protonotar Hrvatskog kraljevstva).

102 N. BENGER, nav. dj., 39.

103 A. EGGERER u spomenutom djelu, u predgovoru *Lectori religioso.*

104 N. BENGER, Annalium (...) 234–249.

105 D. NEŽIĆ, nav. dj., 719.

106 N. BENGER, nav. dj., 80, 242. – D. NEŽIĆ, nav. dj., 720.

107 D. NEŽIĆ, nav. dj., 719.

Međutim, Borković je znao što mu je činiti, a D. Farlati bilježi da je sve „biskupske dužnosti neumorno, savjesno i postojano obavljao do zadnjega daha. Često je putovao po biskupiji, često i propovijedao sa svrhom da iskorijeni poroke i zle običaje (...). Nije propustio ikojeg nastojanja, samo da svećenstvo učvrsti u neporočnosti života i ojača crkvenu stegu."[108]

Biskup Borković je doista nastojao upoznati svoju prostranu biskupiju, a u *Kaptolskom arhivu* u Zagrebu sačuvan je djelomično popis kanonskih pohoda dekanata i župa u ono doba[109]. U Borkovićevo doba, obavljen je kanonski pohod – prema spomenutoj arhivskoj građi – u dekanatima: Zagorje (1676), Katedrala (1669–1685), Komarnica (1680–1683), Čazma (1679), Vrbovec (1679, 1686), Varaždin (1669, 1676 – 1689). Pohod se obavljao prema utvrđenom načinu, koji se primjenjivao nakon Tridentinskog sabora.

U promicanju crkvene stege i vjerskog života u svojoj biskupiji, M. Borković je bio veoma zauzet pa je u dvadeset godina svoga biskupstva održao četiri sinode[110]. Nekoliko mjeseci pošto je preuzeo biskupsku službu, održao je Borković prvu sinodu, 3. lipnja 1669, a zatim su slijedile ostale: 15. svibnja 1673, 31. svibnja 1677. i, nakon deset godina, četvrta, posljednja sinoda, 12. svibnja 1687.[111] Sve sinode su održane sredinom proljeća, a razmak između prve tri je po četiri godine, dok je zadnja održana nakon deset godina, u godini biskupove smrti. Možda je Borković sinode održavao u svibnju jer je bio veliki štovatelj Marijin, kako to misli D. Nežić[112], ali su jamačno bili i drugi razlozi, među kojima ne treba zanemariti prohodnost cesta u to godišnje doba, dušobrižničke i gospodarske poslove nakon Uskrsa.

Borkovićeve sinode zaslužuju posebnu pozornost, opsežniju raspravu i raščlambu, koje prelaze okvire ovoga rada[113]. U općim šematizmima zagrebačke nadbiskupije, spominje se uz Borkovićev životopis da je održao biskupijske sinode[114], a čini se da su imali u sklopu crkvenih i društvenih prilika onoga doba ti sabori svećenstva značenje odlučnih želja i nastojanja oko stegovne obnove svećenstva i crkvenog života.

Budući da je zagrebačka biskupija pravno bila sufraganska Crkva bačko-kaločke nadbiskupije, a na taj način uključena u crkvene strukture Crkve u Ugarskoj, mogle bi se Borkovićeve sinode držati odjekom onih što ih je održao poznati ugarski prvostolnik

---

108 D. FARLATI, nav. dj., V, 586.

109 Za podatke i pomoć u Kaptolskom arhivu u Zagrebu (Arhiv Zagrebačkog kaptola) zahvaljujem arhivistu Andriji LUKINOVIĆU.

110 U članku D. Nežića je jamačno zabunom (str. 720) otisnuto da je biskup Borković održao tri dijecezanske sinode, jer je pisac u istoj rečenici zabilježio podatke o četiri sinode.

111 Usp. *Constitutiones synodales* Ecclesiae Zagrabiensis (...) recusae jussu et authoritate Maximiliani Verhovacz (...), Zagrabiae 1805, 134–147.

112 D. NEŽIĆ, nav. dj., 720.

113 O dijecezanskim sinodama u nas pisao je Janko BARLE u Bogoslovskoj smotri god. 1913, str. 268–273, također i Franjo CVETAN (1942), a usputno se spominju u drugim člancima.

114 Usp. Šematizam Zagrebačke nadbiskupije, Zagreb 1963.

Petar Pàzmány, kardinal i ostrogonski nadbiskup[115]. Spomenuti je prvostolnik održao dvije sinode (1630. i 1633) u doba kad je relativno mladi Borković prihvaćao pavlinsko Pravilo i oduševljavao se redovničkom stegom. Međutim, presudnije su, čini se, bile naše hrvatske prilike od redovničke stege dosljednosti za održavanje Borkovićevih sinoda. Ne samo suzbijanje protestantizma, nego i nemiri uslijed turskih prodora, pustošenja, feudalno shvaćanje društvenih odnošaja, ponašanja i postupaka nametnuli su na Borkovićeva dobna ramena teret zborovanja, rasprava i odluka s podložnim svećenstvom. Čini mi se neprihvatljivim isticanje D. Nežića kao presudan zaključak: „Ne smije se misiti bez ministranta."[116] Sinoda se jamačno ne saziva zbog ministranata, a zaključci Borkovićevih sinoda imaju odlučna obilježja za život zagrebačkog svećenstva.

Treba zato spomenuti zaključke pojedinih sinoda slijedom kako su održane.

Sinoda 3. lipnja 1669. (synodus zagrabiensis dioecesana habita sub Martino Borkovich): u prvom poglavlju (caput I) jesu zaključci o dijeljenju sakramenata, pouci i skrbi o vjeronaučnoj pouci u školama (quae fidei sunt, instruantur). U prvom, spomenutom poglavlju (De sacramentorum administratione, doctrini et scholis), tek je u četvrtoj točki riječ o ministrantima: „Sine ministro praecipue diebus ferialibus, non celebrent."[117] Prije toga je niz odluka o župniku kojemu zbog nemarnosti (per cujus incuriam) umre župljanin neproviđen sakramentima (suspenditur ab officio aut parochia ...), ili pak o onima koji dijele posljednju pomast/pomazanje samo uz novčanu naknadu (non nisi certo pretio ... Contra facientes archidiaconus denuntiet episcopo). U II. poglavlju je riječ o De oblatis ad cathedram et altare (prihodi i darovi pripadaju Crkvi – dva dijela – i župniku – treći dio). Slijede zatim odluke o zadušnici za umrla svećenika (caput III), a u četvrtom poglavlju zaključaka je riječ De mulieribus suspectis non tenendis, dok će župnici koji se ogriješe biti suspendirani (parochi non amoventes a se personas suspectas, suspensionem incurant ...). Zatim slijede zaključci o obnovi/uzdržavanju župskih domova i crkvenih zgrada (domus parochiales et quaecunque Ecclesiae bona mature restauranda sunt ...). U šestom poglavlju su odluke o ponašanju (clericus saltans cum foeminis tertia parte provetuum privatur. Non sit litigiosus, ebriosus, in tabernis bibens, aut venator...). Dok je u sedmom poglavlju zaključaka riječ o domu za nemoćne svećenike, zaključak u osmom poglavlju zabranjuje franjevcima bez biskupova dopuštenja obavljati bogoslužje u privatnim kapelama (domovima), blagoslivljati domove, krstiti ili vjenčavati (alioquin Suae Sanctitati accusandi).

Sinoda 15. svibnja 1673. ima manje zaključaka, raspoređenih u pet poglavlja[118] (De corrigendis non recte celebrandis, De non significata morte sacerdotum, annua visitatione et sacris pro episcopo, De patribus franciscanis, calugeris et eorum episcopo, De ecclesiis filialibus et promulgatione indulgentiarum, De personis suspectis). Osim što sinodalni oci upućuju župnike i svećenike na ispravno slavlje mise (Diffamati parochi aut presbyteri quod recte no celebrent probentur coram archidiacono aut alio ido-

115 Usp. bilj. 72.

116 D. NEŽIĆ, nav. dj., 720.

117 *Constitutiones synodales* (...), 135.

118 Isto djelo, 135–136.

neo ...) te donose zaključak prema kojemu biskup odlučuje o posjetu kapelama i proglašenju oprosta (dominus episcopus ex informatione archidiaconorum determinet ...), treba upozoriti na III. i V. poglavlje zaključaka. U III. je poglavlju opet riječ o franjevcima (iterum admonentur patres franciscani ne jura parochorum violent ...), ali također slijedi upozorenje pravoslavnim kaluđerima i župnicima (insinuatur etiam Rascianorum calugeris et parochis ne parochis nostris praejudicent) i naglašava se podložnost njihova episkopa zagrebačkom biskupu prema kraljevskoj odredbi (episcopus Szvidnicensis et Platensis est suffraganeus episcopi Zagrabiensis quoad Rascianos; eique obedire tenentur ex Suae Majestatis, regis apostolici, mandato)[119]. Četiri pak godine nakon prve Borkovićeve sinode nije bilo dostatno za razrješenje pitanja *De personis suspectis* i svećenika, pa je u I. poglavlju zaključaka II. sinode odlučeno: „Clerici non teneant personas suspectas aut suspicionibus causam dantes; item mulieres solitarias, vagabundas, a suis mantis profugas vel antecedenter alibi mala fama notatas."[120] Ovi i ovakvi zaključci neće više biti spomenuti na III. i IV. Borkovićevoj sinodi, osim što će u II. poglavlju III. sinode biti oblikovan poticajan zaključak *De parochorum studio et quae vitare debeant* (... non in lusibus, commessationibus, potationibus, obambulationibus sed in studio ... insumant)[121].

Sinoda 31. svibnja 1677. održana je četiri godine nakon druge i zaključci su raspoređeni u sedam poglavlja: De quibus populus saepius instruendus est, De parochorum studio et quae vitare debeant, De altaris beneficiis et simonia, De denario in confessione vel communione; u petom poglavlju je odluka o obnovi zaključaka i odluka iz god. 1669. i 1672. (3), zatim slijedi VI. poglavlje Relatio indicitur quoties apud capellas fit Sacrum (za trajanja sinode župnici scripto notificent koliko će puta slaviti misu u kojoj kapeli), dok se posljednjim poglavljem potvrđuju zaključci tri sinode održane za prethodnih biskupa (Synodus Ergheliana, Draskovichiana et Vinkovichiana) kao i Borkovićeve prve sinode god. 1669.[122] Dva su poglavlja zaključaka ove sinode posebice zanimljiva, naime, u III. poglavlju se govori o altarijskim dobrima i simoniji (non sunt minuendae aut immutandae obligationes Altarium in toto vel in parte ... Non assumantur onera in superabilia...) pa se izričito odlučuje da tko ne ispunjava altarijske obveze nema pravo na dohodak. U gospodarenju vinogradom i ostalim dobrima spominju se odredbe Tridentinskog sabora, sjed. 24, pogl. 14, kao i ugarske crkvene sinode za Petra Pázmányija (1633)[123]. Naplata bilo kakvih pristojbi za bolesničku ispovijed i pričest

119 Iznenađuje činjenica što D. *Nežić* u interpretaciji sinodalnih zaključaka ne spominje ovaj. Poznato je, naime, da mu je rad za akademski stupanj bio o pravoslavcima. Sinodalni zaključak sedamdesetih godina XVII. stoljeća ima svoju ne samo crkvenu nego i društvenu težinu i značenje.

120 *Constitutiones synodales...*, 137.

121 Isto djelo, 138.

122 Usp. isto djelo, 137–139.

123 Spomenuta sinoda P. Pázmányja naziva se Nacionalnom sinodom (ex Synodo Nationali 1633. nempe Pazmani). Treba imati na umu novi položaj zagrebačke Crkve u ustrojstvu Hrvatsko-ugarskog kraljevstva.

bit će kažnjena suspenzijom (ipso facto sit suspensus), a treba biti diskretan etiam in justis exigendis[124].

Četvrta, posljednja sinoda za Martina Borkovića održana je – kako je spomenuto – 12. svibnja 1687, kad je Borković već bio izabrani nadbiskup bačko-kaločki (ecclesiarum canonice unitarum Archiepiscopo), urešen odličjima opata Bl. Djevice Marije de Topuszka, osobnog savjetnika carevog itd. Zaključci ove sinode su objelodanjeni nakon Borkovićeve smrti, a redaktor u uvodnim rečenicama piše: „Superest magni hujus viri in Ecclesia Zagrabiensi felix memoria, quam exhaustis pro domo Dei laboribus et exacta e regno toto haeresi [illegible]."[125]

Zaključci su ove sinode, deset godina nakon treće, sustavnije oblikovani, a sadržajno su sažetak Borkovićeve revnosti oko svećeničkog i vjerničkog života u Hrvatskoj onoga doba, pače ti su zaključci i stanovita crkveno-povijesna oporuka velikog biskupa. Zaključci (decreta et constitutiones) raspoređeni su u osam poglavlja: De fide et ad eam pertinentibus, De celebratione festorum, De communione Paschali, De jejuniorum observatione, De festorum in Ecclesia cathedrali et dioecesi hac receptione, De vita et honestate clericorum, De habitu clericorum. De translatione beneficiorum et obtentione beneficiorum.

U I. poglavlju je odlučno naglašena želja i nastojanje zagrebačkog biskupa, kao i svih hrvatskih staleža i redova, da se u Domovini spriječi širenje protestantizma (ea propter sacra haec dioecesana synodus universas haereses et falsa dogmata damnando et repiciendo archidiaconis et ecclesiarum pastoribus sub districtione divini judicii mandat ...)[126]. Borković u zaključcima potiče na propovijedanje protiv zabluda i rad oko povratka zabludjelih u ovčinjak Kristov (errantes oves ad ovile Christi reducantur). Devedesetogodišnji bačkokaločki nadbiskup i zagrebački biskup želi svoju biskupiju predati Spasitelju kao čistu zaručnicu (ut ... Dioecesis haec velut Sponsa Immaculata sine omni ruga et macula in conspectu Salvatoris compareat)[127]. Posebice se spominje stanje sjevernih područja biskupije (Varaždin, Legrad) kojima prijeti pogibelj protestantizma. Tko se ipak ne bude htio odreći krivovjerja i pokoriti zakonima, morat će otići s hrvatskog tla, „e regni limitibus ejiciatur", a djeca će mu se oduzeti i odgajati „in recta fide et timore Dei".

Treba upozoriti da je Borkovićeva skrb oko vjere bila pitanje njegove službe, njegovih raspoloženja i revnosti, ali prodor protestantizma u hrvatske krajeve u ono doba ima i šire društveno, narodno značenje. U stanovitom je, naime, smislu borba protiv novih vjerskih shvaćanja bila otpor protiv tuđinštine, protiv utjecaja ugarskih plemića, staleža; obrana od tuđinaca bila je istodobno otpor protiv tuđeg gospodstva u državnoj upravi, u jeziku, prosvjeti.

Sinode za Borkovićeva biskupovanja imaju značenje iskrene zauzetosti oko obrane vjere i hrvatskog tla (što svjedoče poglavito zaključci IV. sinode), oko svećeničke ob-

124 *Constitutiones synodales* ..., 138.

125 Isto djelo, 139 (Narratio praevia).

126 Isto djelo, 140.

127 Ondje.

nove i stege (sve sinode), oko poučavanja u vjeri (II, III. i IV. sinoda); u njima je naglašena skrb oko crkvenih dobara i osuda simonije, u svima je pak oblikovana želja za boljitkom i napretkom zagrebačke biskupije. U svemu jasan, točan i određen, Borković je kaluđerima carske krajine i njihovim poglavarima veoma odlučno odredio mjesto i ponašanje prema zagrebačkom biskupu[128].

Zaključak IV. sinode o postu u predvečerje blagdana Bezgrešnog začeća[129] prihvatio je u lipnju 1687. i Hrvatski sabor za narodno-pravno područje[130]. Na Borkovićev prijedlog, naš je Sabor proglasio sv. Josipa zaštitnikom Hrvatskog kraljevstva[131]. Treba pripomenuti da se u V. poglavlju zaključaka IV. sinode nalazi odredba o svečanom slavlju blagdana sv. Josipa[132], a također i sv. Kvirina, sisačkog biskupa (festum quarta julii sub eodem ritu duplici celebretur, statuitur)[133].

U prikazu Martina Borkovića kao zagrebačkog biskupa, treba zabilježiti činjenice koje spominje N. Benger. U svome djelu Annalium Ord. s. Pauli, napisao je Benger da je Borković pribavio u cara brojne darove i povlastice zagrebačkoj stolnoj crkvi, u njoj je prigradio „amplum sacrarium" od klesanog kamena, a u njemu postavio oltar sv. Petra i Pavla; više je tisuća forinti izdao za uzdržavanje katedrale, dijelom i za izgradnju drugoga zvonika (partim in extructionem secundae turris)[134]. Isti pisac spominje Borkovićevu zaslugu što je povratio Zagrebačkom kaptolu sisačku tvrđavu (god. 1681. na saboru u Požunu), koju je prisvojio god. 1672. vrhovni nadstojnik varaždinskog generalata Ludovik Susa[135].

Danijel Farlati[136] i Nikola Benger zabilježili su Borkovićevu ispravu iz god. 1674, kojom je darovao isusovcima tisuću rajnskih forinti da se kamatama te svote uzdržavaju za vrijeme osmodnevnih duhovnih vježbi zagrebački novoređenici[137].

Za svoga biskupovanja, Borković je hranio i odijevao nekoliko siromašnih đaka, počeo graditi ubožnicu sv. Martina u Vlaškoj ulici (domum pauperibus alendis cum accessoriis et tempello)[138].

Nesebičan, redovnički skroman, Martin Borković je ostavio spomen svoje darežljivosti ne samo kao pavlinski redovnički vrhovnik gradnjom samostana i revnošću oko redov-

---

128 Janko ŠIMRAK, Borba za vjersko i crkveno jedinstvo, Zagreb 1932.

129 *Constitutiones synodales* ..., 143: „(...) constituitur, ut dies perugilii festi Immaculatae Conceptionis ejusdem sanctissimae Matris jejunio da praecepto ab omnibus regularibus et saecularibus utriusque sexus in hac Dioecesi commorantibus observentur."

130 *Državni arhiv Hrvatske,* Protocolla Congregationum regni, III, 456.

131 N. BENGER, Annalium II, 240.

132 *Constitutiones synodales* ..., 144.

133 Ondje.

134 N. BENGER, Annalium... II, 243.

135 Isto djelo, II, 244.

136 D. FARLATI, nav. dj., V, 586.

137 N. BENGER, nav. dj., II, 245. (o tome je spomen na sinodi god. 1673.).

138 Ondje – Ubožnica je dovršena god. 1691. i uz nju je kapela sv. Martina.

ničke stege, nego je i kao biskup, visoki crkveni dostojanstvenik, pomagao pojedince, Crkvu i biskupiju.

Spomenuti D. Farlati kao i N. Benger bilježe da je Martin Borković i kao biskup živio uzornim, svetačkim životom: „Primivši biskupsku čast nije ništa promijenio u načinu svoga življenja: u jelu i odijevanju bio je jednako umjeren, postio je, mrtvio svoje tijelo, bdio, molio i u određene dane suzdržavao se od stanovitih jela, sve kao u Redu. Nosio je grubo donje odijelo, a platneni je redovnički pojas zamijenio sa svilenim, istom nakon što su ga kanonici dugo na to silili."[139]

4. DRUŠTVENI I DRŽAVNIČKI RAD

Od povratka u Domovinu i lepoglavski samostan nakon svršenih studija, M. Borković je bio uključen na stanoviti način u društvena zbivanja. Budući da je bio djelatno zauzet oko obnove svoga Reda, Borković se postupno našao u središtu crkvenoga i narodnog života. U prikazu društvenog rada, ne smije se zanemariti činjenica da je kao vrhovni poglavar Reda sudjelovao Borković na zasjedanjima sabora u Požunu. Zabilježena je isprava od 16. prosinca 1659, kojom je riješen spor između Pavlinskog reda i prepozita Zagrebačkog kaptola o prednosti mjesta u požunskom Saboru. Spomenute godine, na zahtjev vrhovnog poglavara Reda Martina Borkovića, raspravljeno je u Saboru, u nazočnosti ostrogonskog nadbiskupa, prelata i velmoža, pitanje precedencije. Od davnine je, naime, vrhovnik imao prednost pred zagrebačkim prepozitom i svoje mjesto odmah iza prelata, dok je zagrebački prepozit uvršten među velmože god. 1625. Spomenutu ispravu o prednosti izradio je ugarski palatin grof Franjo *Veseleny* u Požunu, a pribrojena je ostalima u *Acta Ordinis* (...)[140].

U službi vrhovnika Reda i generalnog vikara, M. Borković je često bio u Beču i u Dvorskoj kancelariji, što mu je pribavilo brojna poznanstva, a zatim omogućilo napredak na društvenoj ljestvici. Bio je, doduše, skroman redovnik, uzorna i pobožna života, ali uzdignut nad svojom redovničkom subraćom i velikašima svojega naroda. U razmatranju se ne smije zanemariti ni podrijetlo, ni redovništvo Borkovićevo, jer je u državničkom i društvenom radu općenito sačuvao temeljnice svoga odgoja, naobrazbe i svjetonazora. U tim njegovim osobnim svjetonazorskim okvirima, treba promatrati postupke i ponašanje Martina Borkovića prema pravoslavcima, prema turskim nasrtajima, u obrani protiv protestantizma i u ponašanju prema Bečkom dvoru.

U državnom životu Hrvatske sedamdesetih godina XVII. stoljeća došlo je do poznate urote Zrinskih i Frankopana[141]. Prepričavanje veoma poznate urote nije svrha ovoga

---

139 D. FARLATI, nav. dj., V, 586.

140 N. BENGER, nav. dj., 19 s.

141 Prikazi zrinsko-frankopanske urote su brojni, a bilježim samo neke: T. SMIČIKLAS, Poviest hrvatska, II, Zagreb 1879. – F. ŠIŠIĆ, Hrvatska poviest, II. Od godine 1526. do godine 1790, Zagreb 1907. – Vj. Klaić, Povjest Hrvata, III/1, Zagreb 1911. – F. ŠIŠIĆ, Posljednji Zrinski i Frankopani na braniku domovine. *Zbornik „Posljednji Zrinski i Frankopani"*, Zagreb 1908. – E. LILEK, Kritische Darstellung der ungarisch-kroatischen Verschwörung und Rebellion (1663–1671), I–IV, Celje 1928.–1930. – N. KLAIĆ, O historijskom značenju Zrinsko-frankopanske urote. *Historijski pregled*, IV, 1958. i dr.

rada, ali se ne može mimoići Martin Borković u spletu nemira i potresa što ih je izazvao spomenuti događaj. Bile su, naime, te godine veoma naporne za Borkovića koji je u poodmakloj dobi, preuzeo biskupsku službu, a morao je osim nje preuzeti nezahvalnu ulogu posrednika i zaštitnika. Odjednom su se skupile teškoće višestruke borbe: protiv nemirnih istočnjaka – kaluđera i župnika, protiv turskih prodora i nasilja, protiv protestantizma i – konačno – na ispitu se istodobno našla njegova „vjernost" i odanost caru u Beču.

U razmatranju Borkovićeve uloge i ponašanja u doba tragične urote, čini mi se presudnim priznanje carskog istražnog povjerenstva koje je nazvalo zagrebačkog biskupa „dobrim čovjekom" (bonus vir)[142]. Stjecanje takvog priznanja u društvenoj, političkoj igri nije iznimna sposobnost; ima li se pak na umu Borkovićevo podrijetlo (seljačka korjenika s plemićkim drevnim povlasticama), njegova pavlinsko-rimska naobrazba, opći svjetonazor i shvaćanje bojovnosti za redovničku i crkvenu obnovu, bonus vir je sadržaj, habitus onodobnog zagrebačkog biskupa. Građa koju je objelodanio Franjo Rački o uroti P. Zrinskog i kneza F. Krste Frankopana[143] samo je prilog povijesnoj prosudbi o uroti koja je stajala glave predvoditelje dviju najistaknutijih hrvatskih obitelji i tumačenju nezahvalne uloge koja je bila namijenjena Martinu Borkoviću. Pošten i iskren, pun životnog iskustva, biskup Borković neoprezno je povjerovao „carskom i apoštolskom veličanstvu" Leopoldu i nije se nadao carskoj laži i prijevari. Moralne zasade zagrebačkog biskupa o „zakonitom vladaru" bile su preslabe prema Carskom vijeću koje je u ime općeg dobra svjetovalo caru neka svjesno prevari i prekrši svoje obećanje[144].

Dok je M. Borković radio zdušno i gorljivo da protestantizam ne prodre u Hrvatsku, Bečki katolički dvor nije imao što zamjeriti pobožnom biskupu (Ugarsko-protestantsko-kalvinska usmjerenost bila je zazorna i pogibeljna carskom Beču, ne samo iz vjerskih razloga), ali kad je taj isti dvor u svojim zamislima krenuo protiv hrvatskih ustavnih prava, dirnuo je u neporočnost, čestitost i ugled crkvenoga hrvatskog dostojanstvenika: iskoristio je Borkovića u svojim makinacijama.

U složenim hrvatskim društvenim prilikama, kad je na pojedinim narodnim područjima prodor turskih četa ugrožavao svagdašnji život, a u drugim su pak potpuno odjelito gospodarili pojedini velikaši, nije bilo jedinstvenoga javnog mišljenja o zamislima („uroti") bana Petra Zrinskog. Posebice su bili protivnici grofovi Erdödy, Drašković i neki gradovi s povlasticama, te predstavnici Katoličke Crkve. Velikaši su se jamačno bojali prestiža Zrinskog, pa im je u prilog išla činjenica što je francuski kralj odrekao pomoć

142 *Hof-Staatsarchiv Wien;* Ungarn – Specialia; Verschworung. Akten Nr. 314–317. D. Nežić nastoji u svome članku protumačiti naziv „bonus vir" kako ga on shvaća (str. 723), ali spomenuto carsko povjerenstvo jamačno nije bilo naivno kad je u krvavoj igri nazvalo Borkovića spomenutim nazivom.

143 F. RAČKI, Acta coniurationem bani Petri a Zrinio et com. Fr. Frangepani illustrantia. JAZU, Zagreb 1873. (Izprave o uroti bana P. Zrinskoga i kneza Fr. Frankopana).

144 Nehotice se nameće usporedba Ferdinanda i Leopolda, austrijskih careva koji su se poslužili hrvatskim pavlinima u političkoj igri: prvi je podmuklo ubio Jurja Utišinovića, drugi je s pomoću Borkovića domamio u Beč bana Petra Zrinskog i F. K. Frankopana i ondje ih smaknuo (u Bečkom Novom Mjestu).

hrvatskom banu[145], a ovaj se pak, najvjerojatnije pod utjecajem saveznika, ugarskih kalvinaca, obratio za savezništvo Turcima[146].

Borković je bio protivnik Zrinsko-frankopanske urote, ali kad su on i ostali hrvatski velikaši dojavili Bečkom dvoru što se zbiva u Hrvatskoj, jamačno nisu željeli propast bana Petra Zrinskog nego dobivanje pomoći za borbu protiv Turaka[147]. Međutim, dojava je bila presudna, unatoč činjenici što Petar Zrinski nije osobno ništa predbacio ili zamjerio Borkoviću. Prema sačuvanoj građi, Borković se zauzeo za spas uhićenih hrvatskih velikaša pa je pred bečkim Carskim vijećem govorio o nepravdama koje su potaknule Zrinskoga na „urotu" (a radilo se o zaštiti hrvatske ustavnosti i državnog prava) te je zaprijetio odreknućem biskupske službe[148]. I pismo što ga je Borković uputio koprivničkom generalu Breuneru potvrđuje koliko je bio srčan i pravedan[149].

Treba, naime, pripomenuti da je nezadovoljstvo hrvatskoga i ugarskog plemstva nakon mira u Vasváru (10. kolovoza 1664) naglo poraslo protiv Leopolda I. i Bečkog dvora, ali su i P. Zrinski i F. Vesselényi željeli postići zaštitu ustavnosti i državnosti „quibusquam viis et mediis iuxta leges et constitutiones regni"[150]. Oba su se velmože pozivala na *Zlatnu bulu* kralja Andrije (1222), posebice na čl. 31 koji dopušta oružje u obrani i poštovanju ustava[151]. Ipak, sve je okončano 30. travnja 1671, kada su P. Zrinski i F. Krsto Frankopan pogubljeni na stratištu u Bečkom Novom Mjestu „radi nevjernosti"[152].

U tim godinama, Martin Borković je postao banski namjesnik – locum tenens bani (1670) za sudbene poslove, dok je za vojničke bio Nikola Erdödy. Ljetopisac Pavlinskog reda Nikola Benger ima svoje tumačenje „urote" P. Zrinskog[153] i pripominje da je Borković dobio od Leopolda I. pismenu ispravu prema kojoj kraljevina Hrvatska kao takva nije kriva s nevjere[154]. Velikaši su, naime, sa svoja dva banska namjesnika dali izjavu kojom se odriču od „buntovnika" i ne žele biti optuženi s nevjere vladaru[155].

U tumačenju državničko-povijesne uloge Martina Borkovića u to doba, D. Nežić misli da je biskupova zasluga što je Hrvatskoj spasio ustavnost i navodi mišljenje Ive Guberine o borbi Zrinskih i Frankopana za hrvatsko državno pravo:

---

145 F. ŠIŠIĆ, Pregled povijesti hrv. naroda, 302 (kralj Ludovik XIV.).

146 Među nezadovoljnicima upravom Bečkog dvora bili su Franjo *Vesselényi*, Franjo *Nádasdy*, Đuro *Lippay*, Erazmo *Tattenbach* i drugi.

147 F. RAČKI, Acta coniurationem (Izprave o uroti..., 99.

148 Isto djelo, 85.

149 Usp. Starine JAZU XXIV, str. 101–102.

150 F. RAČKI, nav. dj., 15–16. (F. VESSELÉNYI je umro 27. ožujka 1667.).

151 Usp. F. ŠIŠIĆ, nav. dj., 302.

152 F. RAČKI, nav. dj., 118–119.

153 N. BENGER, Annalium ... II., 92.

154 Isto djelo, 93.

155 Ondje.

„Osnovna je misao nutarnje politike Habsburgovaca bila, da sve zemlje svoje krune učine običnim nasljednim zemljama, kao što su bile Donja i Gornja Austrija, Kranjska, Koruška i Štajerska, tj. da sva vlast bude u rukama cara, koji se ne mora obazirati na posebne ustanove i privilegije pojedinih zemalja ... Zato po tadanjem mentalitetu, ako je jedna zemlja oružjem pokorena, ona gubi pravo na svoj ustav i stare slobode, pa postoje običnom pokrajinom pobjednika i osvajača. Prema ovome tumačenju Habsburgovci su Česima nakon bitke na Bijeloj gori 1621. digli sav ustav i proglasili njihove zemlje nasljednim zemljama kuće Habsburga ... Beč je mislio, da će ovakovim postupkom (naime: prema urotnicima i njihovim posjedima) uništiti hrvatsko državno pravo ... Prave ciljeve ovakove sramotne presude otkriva nam molba tajnoga vijeća, koju je ovo upravilo caru Leopoldu, a u kojoj se moli ovoga, da smrtnu kaznu potvrdi baš kao što je Ferdinand II. odobrio sudbenu odluku protiv čeških buntovnika iza bjelogorske bitke. Evo dakle za čim se išlo. Uništiti državno pravo naše domovine i učiniti Hrvatsku nasljednom pokrajinom Austrije."[156]

Borkovićev udio u društvenim i državnim zbivanjima onoga doba u Hrvatskoj nije bio neznatan niti malen, a za njegova života stigli su Turci god. 1683. pod Beč. Jamačno je nakon pobjede poljskog kralja Ivana Sobieskog pod Bečom, u rujnu 1683, bilo bolje i mirnije umornom zagrebačkom biskupu.

Treba još iznijeti podatak što ga je zabilježio N. Benger:

„Budući da nije mogao prognati one Vlahe, koji su kao pristaše grčkog raskola, već dugo prebivali u Hrvatskoj, nastojao ih je privući u Katoličku crkvu, kako je znao i mogao. Zato isprosi od cara Leopolda imanje Pribić u blizini Ozlja, iz zaplijenjenih dobara Petra Zrinskoga, kao zakladu za nekoliko klerika grčkog obreda, koji bi se prihodima toga dobra odgajali u za njih novosagrađenom zagrebačkom sjemeništu, gdje bi se učili latinskoj književnosti i rimskim dogmama. Ovaj zamašan Borkovićev rad nije ostao bez ploda, jer su iz toga sjemeništa izašli mnogi nekoć šizmatici, a kasnije hrabri ispovjednici katoličke vjere, profesori, biskupi svidnički ili opat marčanski i biskupi grčkoga obreda, sufragani zagrebačkog biskupa. Preko svećenika došao je u uniju i veliki broj puka."[157]

Borkovićev društveni i državnički rad je bogat, ali još uvijek nema potpune i cjelovite rasprave o ulozi, doprinosu i značenju njegovu u obrani, čuvanju i izgradnji hrvatskog društva i državnosti u teškim i složenim prilikama u drugoj polovici XVII. stoljeća.

5. PRINOS BORKOVIĆEV CRKVENOJ I KULTURNOJ POVIJESTI

Ljetopisac N. Benger, na stranicama svoga spomenutog djela, piše da je Martin Borković za Pavlinski red učinio više nego drugi poglavari, ili barem ne zaostaje ni iza kojega. O tome svjedoči drevni remetski samostan koji je često obnavljan njegovim naporom i zauzetošću, a posebice se ističe obnova god. 1646. kada je u crkvi sagrađen lijepi oltar

156 Ivo GUBERINA, Borba Zrinskih i Frankopana za hrvatsko državno pravo. *Hrvatska smotra* br. 5; Zagreb 1944, 196–199.

157 N. BENGER, nav. dj., II., 239.

sv. Pavla Pustinjaka. Remetskom Marijinom svetištu darovao je u raznim zgodama obilato novca. Pomogao je zatim gradnju novoga samostana u Lepoglavi, gdje je također podigao oltar sv. Pavlu Pustinjaku. Spominje dalje N. Benger zasluge Borkovićeve za samostane u Thallu, Elephantini, Ulimlju, Pešti, Križevcima i drugdje (o čemu je već bilo riječi). Međutim, Benger pripominje da je to materijalna pomoć, ali duhovna je bila golema jer se radi o brizi, skrbi, savjetima Redu, brojnim razgovorima i pismima. „U svemu je bila svrha, da se uklone zloporabe i uvede prvotna strogoća."[158]

Za duga života, Martin Borković je doista učinio mnogo za svoj Red, za Crkvu, poglavito zagrebačku, i za opće dobro naroda.

Za svoj Red Borković je dao bogati prinos u doba kad su pavlini obnavljali redovničku stegu, preuređivali svoje Ustanove. Treba se sjetiti iskrenog pristanka Borkovićeva uz obnovu i njegove nesebične zauzetosti kao lepoglavskog poglavara, generalnog pohoditelja, generalnog vikara Reda i vrhovnog poglavara. Svjestan što znači mladež za obnovu Reda, prenio je Borković iz središnjega lepoglavskog samostana novicijat god. 1658. u Remete[159]. U njegovo doba, zatvorili su (1644) pavlini svoju gimnaziju u Lepoglavi, a otvorili visoko filozofsko učilište, temelj i početak sveučilišta u Hrvata. Pavlini su, naime, god. 1671. dobili od pape Klementa X. bulu kojom se određuju u svakoj redovničkoj pokrajini jedan ili dva samostana kao škole Reda. U Hrvatskoj je određena Lepoglava. General Reda je dobio ovlast podijeliti akademske stupnjeve uz običajne uvjete (magisterij i doktorat) redovnicima koji uspješno završe filozofske ili bogoslovske nauke[160]. U povijesti hrvatskog školstva, pavlini imaju svoje značenje širitelja prosvjete i znanosti u doba kad je rastrganom i osakaćenom narodnom biću trebalo osnažiti nadu u boljitak i sutrašnjicu[161].

Spomenuto je već u ovom radu da je Borković skupio građu po samostanima svoga Reda za anale, koje je objelodanio uz njegovo nastojanje Andrija Eggerer.

Šteta je, jamačno, golema što još nisu proučena pisma i okružnice M. Borkovića. Čovjek, naime, koji je imao smisla za okupljanje arhivske građe sigurno je i sam ostavio pismene tragove i svjedočanstva o svome Redu i društvu u kojemu je živio.

U crkvenoj povijesti, Borković je istaknuti revnitelj crkvenoga, katoličkog pravovjerja. U odnošajima prema protestantima i istočnjacima djelovao je s punom gorljivosti i kao redovnik i redovnički poglavar (prefekt misija!), a također i kao zagrebački biskup. Borkovićeve sinode (sa zaključcima o izobrazbi svećenika), kanonski pohodi i ponašanje u narodnim zbivanjima svjedoče o ustaljenim načelima i biskupovu uvjerenju. Čini se potrebnim upozoriti da je opiranje prodoru vjerskih novotarija i tuđih shvaćanja sastavni dio njegova bića i životnog habitusa. On je pače u tragičnim danima našega života „vidio rovarenje protestanata", kako to primjećuje N. Benger[162] -

158 N. BENGER, nav. dj., II., 243.

159 Isto djelo, II, 35.

160 Isto djelo, II., 95 i 129.

161 Pavlini su imali gimnaziju u Lepoglavi od 1582, u Križevcima od 1670, u Senju od 1725, a preuzeli su isusovačku u Varaždinu god. 1776.

162 N. BENGER, nav. dj., II., 92 s.

Može li se njegovo domoljublje razlučiti od njegove vjere, ili njegovo biskupstvo od njegova banskog namjesništva? Njegova je Domovina bila Hrvatska – „chara patria", kako piše. Borkovićev prinos crkvenoj i kulturnoj povijesti ne može se mjeriti svagdašnjim mjerilima, jer su prilike općenito bile složene, a posebice u Hrvatskoj. Borković nije bio čovjek koji je svagdašnjicu svoga duga vijeka nosio u običnoj redovničkoj odjeći, u samostanskoj sobici, s ustaljenim dnevnim redom; živio je, naime, raspet u službi svoga Reda, Crkve, u procijepu između Bečkog dvora i svoje Hrvatske. Koraci su mu u hodu kroz povijest bili veliki, premda ne uvijek skladni s današnjim željama i očekivanjima. Spomenuti Benger bilježi da su na ukopu Borkovićevu u zagrebačkoj stolnoj crkvi prolivene suze – „imbres lacrimarum". „Za njim je žalila cijela Hrvatska nazivajući ga Pater Patriae."[163]

6. ZAKLJUČNE MISLI

Martin Borković je zanimljiva i krupna pojava naše narodne povijesti. U ovom radu su nepotpuno prikazane pojedinosti iz njegova života kao redovnika i crkvenog dostojanstvenika. No sve bogatstvo, njegov rad i životno iskustvo traže šire okvire u kojima bi njegova osobnost i njegovi povijesni zahvati i postupci bili svestranije raščlanjeni i protumačeni. Nedavno je isticana Borkovićeva zasluga oko otkrića kipa Bističke Gospe[164], ali ta pojedinost ne isključuje potrebu promatranja zagrebačkog biskupa i banskog namjesnika u tragičnim danima hrvatskog naroda. I pavlini imaju dobrih i valjanih razloga razlučiti u Borkovićevu radu njegov kreposni život od golemih zasluga za obnovu i proširenje Reda. Skora tristota obljetnica Borkovićeve smrti jamačno će potaknuti izradbu potpune monografije velikana koji je na vlastiti način gradio povijest svoga Reda, Crkve i naroda.

Zusammenfassung

DAS LEBEN UND WERK VON MARTIN BORKOVIĆ

Diese Studie ist eine kurze Darstellung des Lebens und Werkes von Martin Borković (1597–1687). Er war Pauliner, Obervorsteher des Paulinerordens und zagreber Bishof. Das Material der Studie ist in sieben Kapitel verteilt. Borković befaßte sich mit der Wiederherstellung des Paulinerordens und war dreimal als General des Ordens tatig. Zu seiner Bischofzeiten fanden vier Synoden statt. Er bemühte sich auch sehr um die Disziplin, Erziehung und Schulung der Priester.

In seinem persönlichen Leben war Borković ein vorbildlicher, frommer Mönch und Mariasanbeter. Im politischen Leben Kroatiens, trug er, während der Zrini-Frankopan Verschwörung, den Banus-Stellvertreter Titel (locum tenens bani).

Diese Studie ist ein Beitrag anläßlich des 300. Jahrestages von Borković's Tod.

Am Ende der Studie ist die Liste der Literatur.

163 Isto djelo, II., 245.

164 U svibnju 1984, na znanstvenom skupu *Mariološkog instituta* u Zagrebu, više puta se spominjalo ime M. Borkovića u svezi s Bistricom.